

**Universitat de les
Illes Balears**

Facultat d'Educació

Memòria del Treball de Fi de Grau

Anàlisi de les produccions dels nens com a eina de coneixement i complement al diagnòstic

Aida Corbacho Ribas

Grau d'Educació Primària

Any acadèmic 2016-17

DNI de l'alumne: 47258367Z

Treball tutelat per Catalina Cardona Costa
Departament de Pedagogia Aplicada i Psicologia de l'Educació

L'autor autoritza l'accés públic a aquest Treball de Fi de Grau.

Paraules clau del treball:
Grafologia, dibuix, anàlisi, tests projectius

Resum

Els dibuixos i les escriptures dels infants poden ser dues fonts d'informació sobre la personalitat d'aquests i les seves emocions. Per tal d'estudiar aquestes produccions i extreure'n informació rellevant s'han desenvolupat diverses escales, proves i tests projectius que ens ofereixen una visió sobre la manera d'enfocar aquesta feina d'anàlisi i ens ofereixen una sèrie d'ítems o trets que podem observar en aquestes produccions i la informació que ens aporta cadascun. En aquest treball, per tant, farem un repàs a les principals escales i proves publicades sobre el tema i farem un recull dels principals elements que tot mestre hauria de conèixer per poder detectar com es troben els seus alumnes i com són a nivell més personal.

Paraules clau: grafologia, dibuix, anàlisi, tests projectius

Abstract

The drawings and writings of children could be two sources of information about their personality and their emotions. To study these productions and extract relevant information it has been developed several scales, tests and projective tests which offer us a way to approach this task of analysis. Also, they offer us a range of items or features that we could observe on these productions and the information each one gives us. In this work, therefore, we will make a review of the main scales and tests published about the subject and then we will select the main items which every teacher should know how are his students and how are their personalities.

Key words: graphology, drawing, analysis, projective tests

Índex

	<i>Pàgina</i>
1. Introducció	5
2. Marc teòric	8
3. Evolució de les produccions dels infants (del dibuix a l'escriptura).....	12
4. Com s'estudien aquestes produccions?	16
4.1. Estudi dels dibuixos	17
4.1.1. Aspectes interessants dels dibuixos infantils.....	17
4.1.2. Tests projectius	20
4.2. Grafologia: escales E i D.....	27
5. Com podem aprofitar aquesta informació a l'aula?	33
6. Guia a per a docents	35
7. Conclusions	38
8. Referències bibliogràfiques.....	40
ANNEXOS.....	41

1. Introducció

Tema

Com podem conèixer més d'un alumne si no ens aporta la informació necessària partint dels mecanismes clàssics, com són les entrevistes personals o tutories? De quina manera els podem ajudar a nivell emocional si no s'obren als mestres?

Moltes vegades resulta complicat entendre els alumnes a nivell personal, les seves experiències i vivències més íntimes, que els poden afectar a nivell emocional, perquè no són capaços, o simplement no volen, d'expressar els seus sentiments, les seves emocions. Com podem aleshores ajudar-los?

Totes les produccions de tota persona suposen un reflex de com és aquest individu, dels seus sentiments i la seva personalitat, ens aporten informació sobre una gran quantitat d'aspectes que moltes vegades, ni tan sols l'autor és capaç d'expressar, perquè ni ell mateix en té consciència.

En aquest sentit la psicologia ha desenvolupat moltes vies que ens ajuden a conèixer els nens, ja sigui a través de les seves actituds, conductes o expressions, entre moltes altres. I una d'aquestes vies ha estat la grafologia, una ciència que se centra en l'estudi de l'escriptura de les persones per conèixer la seva personalitat, tal com comenta Tesouro de Grosso (2005).

Si ens centrem en les aules, aleshores, en aquest sentit disposem de tota una sèrie de produccions que ens estan aportant constant informació sobre la personalitat dels alumnes i sobre les seves emocions més íntimes. Però no només són les produccions escrites les que ens poden servir per conèixer els alumnes, ja que també disposem d'una notable quantitat de produccions de caire més artístic, de dibuixos, que també amaguen certa informació implícita sobre la personalitat dels infants, de la mateixa manera que també ens aporten informació sobre el desenvolupament dels alumnes en diferents estadis i diferents àmbits (acadèmic, psicomotriu o maduratiu, entre molts altres).

Així, en aquest document d'urem a terme una anàlisi dels elements més significatius que podem trobar en aquestes produccions i que ens proporcionen la informació de la qual venim parlant, per tal de poder dur a terme una intervenció, si escau, adaptada a les necessitats i característiques de cada alumne.

Justificació del tema elegit

Aquest tema de la interpretació de les produccions dels nens ha estat un tema que sempre m'ha cridat molt l'atenció i que quan l'hem tractat al llarg de tot el grau d'educació primària, encara que de manera superficial, sempre m'ha sorprès en algun aspecte. A més a més, durant les pràctiques, especialment durant el primer pràcticum on vaig tenir l'oportunitat de compartir la vida d'aula durant tres mesos amb un grup de primer de primària, vaig poder observar la gran diversitat entre les produccions de cadascun dels vint-i-cinc alumnes del grup, dels quals cadascun tenia la seva personalitat definida que, en nombrosos casos, es veia reflectida tant en la manera en què utilitzaven l'espai al full, com en les seves grafies i en la tria dels colors, entre molts altres aspectes.

Per aquest motiu, crec que resultaria interessant per a tots els docents conèixer alguns aspectes bàsics relacionats amb les produccions dels nens, com ja he comentat, per tal de poder disposar d'altres vies de coneixement dels alumnes que ens podrien ser molt útils per a la intervenció educativa.

Objectius del treball

L'objectiu principal d'aquest treball és oferir als docents, i a tota la comunitat educativa, una eina per al coneixement dels infants, diferent de totes les que se solen emprar en condicions habituals als centres educatius. A més a més, crec que seria interessant per a tots, ja que a l'aula ens passem el dia envoltats d'aquestes produccions en les quals solem fixar-nos únicament en el missatge que transmeten, deixant de banda altres aspectes més tipogràfics que ens estan aportant una gran quantitat d'informació sobre els alumnes que, mitjançant altres vies, resulta molt complex d'aconseguir.

Així, els objectius específics sobre els quals es fonamentarà aquest treball són els següents:

- Analitzar diferents publicacions relacionades amb la Grafologia i la interpretació de dibuixos per extreure els principals ítems que hem de tenir en compte.
- Dur a terme un recull dels aspectes que ens proporcionen informació sobre la situació emocional dels infants i la seva personalitat.
- Elaborar una mena de “guia” per a docents amb els principals elements a observar per a detectar possibles problemàtiques personals, emocionals o familiars en els nostres alumnes.

Metodologia que emprarem

Per tal de poder aconseguir el nostre objectiu de dur a terme un recull de tots els aspectes que ens aporten alguna informació sobre la situació personal dels alumnes, haurem de dur a la pràctica una tasca de recerca de diferents publicacions sobre el tema, especialment en els darrers deu anys, per tal de disposar de diferents punts de vista sobre el tema i, així, poder comparar i arribar al que realment ens interessa.

D'aquesta manera, començarem la feina realitzant una recerca, acompanyada d'un breu estudi, de les principals publicacions relacionades amb l'anàlisi de les produccions dels nens, tant escrites com artístiques, per tal de poder fer-nos una idea de tot el que hi ha publicat sobre el tema i de totes les visions sobre el mateix, així com dels indicadors que en cadascuna d'aquestes es tenen compte per a aquest coneixement dels infants a partir de les seves produccions.

Arrel d'això, per tant, podrem anar acotant aquells indicadors que considerem més importants i els podrem agrupar en un llistat comú, ja que fins al moment hi ha molta bibliografia relacionada, però sembla que hi ha tanta informació que costa fer-nos una idea del que és vertaderament important, per a un docent, tenir en compte quan volem treure alguna informació de les produccions dels alumnes.

2. Marc teòric

En els darrers anys són moltes les publicacions que han sortit a la llum al voltant de la interpretació de les escriptures i, sobretot, dels dibuixos dels més petits, amb l'objectiu d'apropar-nos més al món de la Grafologia i el coneixement de la personalitat dels infants. A més a més, és important destacar que el tipus de publicacions que més predominen es corresponen a experiències personals de docents, psicòlegs i altres professionals d'aquests àmbits i més propers als infants.

Això es justifica perquè, en realitat, resulta molt difícil fer un estudi de la personalitat dels infants de manera fiable, degut a l'evolució constant en què es troben els nens i que condiciona els ítems i característiques de les seves produccions, tant escrites com artístiques. D'aquesta manera, a les obres dels més petits es poden observar trets comuns quant a l'ús de l'espai i les característiques dels seus traçats que ens poden aportar alguna informació relacionada amb la seva personalitat i la situació emocional, encara que no podem oblidar que cada nen és un "món" i que, per tant, les seves característiques personals determinaran la qualitat de les seves produccions.

Tot i així, és cert que hi ha algunes escales que ajuden a interpretar les produccions escrites dels infants, l'escala D i l'escala E, que estableixen uns ítems o factors estàndard per valorar l'escriptura dels infants en dos aspectes: la primera valora el nivell motriu del nen en qüestió, mentre que la segona resulta molt útil a l'hora de determinar la maduresa de la seva escriptura. Però no parlarem més d'aquestes escales ara, ja que les veurem en propers apartats d'aquest treball. El que sí és important esmentar en aquest moment és que totes dues escales suposen una base important per a dues de les obres que m'han semblat més interessants sobre el tema d'estudi. La primera obra és el "Manual de Diagnóstico Infantil por la Escritura" (Zamora, 2006) i l'altra és "El dibujo y la escritura infantil. De los 18 meses a los 14 años" (Barón, 2005).

"Manual de Diagnóstico Infantil por la Escritura" és un llibre escrit per María Luz Zamora, professora llicenciada en Psicologia i diplomada en Grafologia, que ha dedicat part de la seva carrera al treball amb infants amb dificultats i a la docència. En aquesta obra fa un repàs a aquells aspectes de la grafologia infantil més significatius, prenent com a base del seu estudi l'escala E, esmentada anteriorment, a la qual dedica bona part del llibre explicant cadascun dels aspectes relacionats amb la forma de les lletres i amb la motricitat dels nens que valora aquesta escala, i esmentant també quines problemàtiques poden donar-se en cas que apareguin cadascun dels indicadors en les escriptures dels infants.

L'altra gran obra que serà un gran referent per a la realització d'aquest treball i que ha estat una base molt important per a la documentació sobre el tema és el llibre de Maria José Barón "El dibujo i la escritura infantil. De los 18 meses a los 14 años". L'autora, titulada en Magisteri i diplomada en Grafologia, va dedicar bona part de la seva carrera a les investigacions relacionades amb les dues escales esmentades, la D i la E, i amb els tests projectius, uns tests relacionats amb el dibuix, a partir dels quals es poden esbrinar aspectes relacionats amb la personalitat dels nens i amb la seva situació emocional, segons la utilització de l'espai i la qualitat dels seus traçats, entre altres aspectes. D'aquesta manera, aquesta obra es converteix en un recorregut de caràcter analític per l'evolució de les produccions dels nens des dels primers gorgots fins a l'adquisició de l'escriptura convencional, basant-se en les escales D i E i en els tests projectius, com ja hem comentat.

Evidentment, però, aquests llibres no són les úniques obres que s'han publicat sobre aquest tema, sinó que n'hi ha moltes més que fan referència als mateixos ítems i que també seran un bon suport per a aquest treball. Un d'ells és el llibre de Nicole Bédard (2006), "Cómo interpretar los dibujos de los niños", i l'altre és "Grafología", de Susana Tesouro de Grosso (2005). La primera d'aquestes obres guarda una estreta relació amb els aspectes que es comenten al llibre de Barón (2005), ja que fa una anàlisi d'aspectes dels dibuixos dels nens relacionats amb l'ús de l'espai, els colors o els traçats, tot i que d'una manera més superficial, sense aprofundir tant en cada aspecte. La segona obra, en canvi, podria associar-se més, quant a continguts, a l'obra de Zamora (2006), ja que parla dels diferents aspectes que cal tenir en compte quan volem analitzar les produccions escrites dels infants, des de la utilització de l'espai fins a la forma de les lletres, passant per la inclinació de les línies, entre moltíssims altres aspectes.

Però, a més, a banda d'aquests llibres, i molts altres que tracten el mateix tema o s'aproximen a ell, en els darrers anys també s'han publicat diversos articles sobre la grafologia i la interpretació de les produccions dels nens com a eina de coneixement dels infants, en aquest cas, des de perspectives més personals i centrades en aspectes molt més específics que els esmentats en els paràgrafs anteriors.

Així, un article que destaca quant als dibuixos dels infants és el publicat sota l'autoria de Carmen Maganto i Maite Garaigordobil (2011) "Indicadores emocionales complementarios para la evaluación emocional del Test del dibujo de dos figuras humanas (T2F)". Aquest és un article en el qual les autores, totes dues professores de la Facultat de Psicologia a la Universitat del País Basc, parlen d'un test que consisteix a dibuixar dues figures humanes i que ens aporta

informació sobre la personalitat dels nens. Però no tracten el tema des de la base, sinó des d'una perspectiva de "completar" una feina anterior seva, doncs ja havien publicat sobre el tema a la seva obra "Test de dibujo de dos figuras humanas (T2F)" publicada dos anys abans i en la qual ja varen establir 35 indicadors emocionals en els dibuixos dels nens. Així, en aquesta ocasió, especifiquen set indicadors emocionals complementaris que podem trobar en aquest tipus de prova en els infants. D'aquesta manera, per arribar a aquesta informació, duen a terme una aplicació d'aquest test en una mostra de 809 participants, entre els quals trobem nens i nenes, uns amb diagnòstic clínic-emocional i altres sense cap diagnòstic ni mostra de problemes.

Però a banda de la part emocional, gràcies als dibuixos dels alumnes també podem conèixer la situació familiar i com se senten ells en aquest ambient. Al voltant d'aquest aspecte, aleshores, gira l'article dels professors de la Universitat de Granada Pedro Chacón i Joaquín Sánchez-Ruiz (2013), "La estructura familiar dibujada por los propios niños/as. Una aproximación al dibujo como mediador social en las relaciones sistémicas familiares". Aquest és un article que, tal com podem observar amb el títol, fa una anàlisi i un recull d'aquells aspectes i elements més significatius que cal tenir en compte quan un nen dibuixa la seva família (en aquest cas com a part d'una prova) per tal de conèixer com és el seu entorn familiar i quines carències i necessitats pot tenir cada infant.

Un tercer article que també versa sobre els dibuixos dels més petits és "El dibujo infantil: trazos, colores e historias que nos hacen reflexionar y aprender", publicat l'any 2014 sota l'autoria d'Amalia Molina-Jiménez, docent d'educació artística a nivells de preescolar i primer cicle a la Pan-American School (Costa Rica). Al llarg d'aquest article, l'autora fa una revisió de la seva experiència a la classe d'art amb un grup d'alumnes d'entre quatre i cinc anys, gràcies als quals ha anat canviant la seva visió sobre l'art en aquesta edat, adonant-se que les seves produccions poden aportar-nos molta informació que a simple vista i des de la visió d'un adult, no podem veure si no són els propis autors els quals ens expliquen què hi ha exactament en els seus dibuixos, el significat i el sentit de cadascun dels elements que en ells apareixen representats.

Un altre article que destaca en aquest àmbit i que crida molt l'atenció pel seu enfocament, o millor dit, pel col·lectiu de nens al qual fa referència en l'estudi és el d'Edelmira Doménech, titulat "La expresión gráfica en las psicosis infantiles". Amb aquest article, Doménech (1979) fa un recull d'aquells aspectes gràfics que es troben als dibuixos de nens ja diagnosticats amb alguna patologia de caire psicòtic, repassant aspectes més generals, relacionats amb la

utilització de l'espai i el tipus de traçats que fa el nen, de la mateixa manera que també duu a terme una breu anàlisi de diferents produccions artístiques d'infants amb algun diagnòstic, intentant arribar a aquells aspectes o ítems que en elles apareixen i que, per tant, podrien fer-nos pensar en què un nen pugui patir alguna patologia d'aquestes en cas que aquests elements apareguin en edats més avançades i de manera molt repetitiva en totes les seves produccions.

Finalment, quan a la Grafologia en aquest cas, destaca l'article de José Carlos Montalbán (2010) "La Grafología y el aprendizaje: posibilidad de detección de la forma de aprender a través de la escritura". Aquest article, tenint en compte que es basa en l'obra de Zamora (2006), de la qual hem parlat al principi d'aquest apartat, no ens aporta molta informació quant a ítems en què ens hem de fixar quan observem les escriptures dels nens. Però, resulta molt interessant pel que fa a la importància de la Grafologia com a mètode de coneixement de les persones, ja no només en l'àmbit acadèmic, sinó també en altres àmbits de la vida quotidiana.

3. Evolució de les produccions dels infants (del dibuix a l'escriptura)

Resulta molt evident que les produccions que fan els nens des del primer moment en què aprenen a sostenir un llapis o qualsevol altre estri de dibuix o escriptura entre les seves mans canvien molt al llarg de tota la seva infància i, fins i tot, de l'adolescència.

L'edat mitjana en què els infants comencen a fer els primers gargots són els divuit mesos. Amb aquesta edat encara no són capaços d'expressar molt a través dels seus dibuixos, ja que no disposen de la destresa o l'habilitat suficient per plasmar en un paper tot allò que senten. Encara així, ja s'inicien en el món del dibuix que en molt poc temps es convertirà en un fort mitjà d'expressió per a ells.

Aquests dibuixos, però, des dels primers gargots van patint tot un continu de canvis al llarg de la infància, ja que les habilitats dels infants van canviant també, així com la seva motricitat i la manera de pensar i entendre el seu entorn. Però, sense dubte, el principal canvi que es dona en les produccions dels infants, en general, és la incorporació de l'escriptura quan s'adonen que hi ha una altra manera d'expressar-se i de representar la realitat, més enllà dels dibuixos als quals estan tan acostumats.

Així, en aquests primers anys de vida les produccions dels infants van patint canvis i van evolucionant des dels gargots inicials fins a l'adquisició de l'escriptura madura. Aquest procés és llarg i passa per diverses etapes evolutives a les quals han fet referència molts autors. Però en aquest cas farem una síntesi de les quals esmenten Bédard (2006), Barón Salanova (2005) i Zamora (2006). Així, les etapes per les quals passen els infants fins a arribar a l'escriptura són les següents:

- **El gargot**, a partir dels 12-18 mesos

Aquesta primera etapa s'inicia molt prompte, cap als 12-18 mesos. En aquesta edat els infants es comencen a familiaritzar amb els estris de dibuix, principalment el llapis, i pretenen cridar l'atenció dels adults que l'envolten amb les seves creacions.

Aquestes produccions són el resultat d'impulsos, descàrregues d'energia que es realitzen per simple plaer, tal com esmenten Zamora (2006) i Barón Salanova (2005). A més a més, en aquest moment del desenvolupament, els traçats dels infants són maldestres i caòtics, no segueixen cap pauta.

En aquest sentit, Zamora (2006) parla al seu llibre de diverses fases del gargot previ a l'assoliment de l'escriptura, resumint que:

- Als 12 mesos els infants realitzen traçats verticals, horitzontals i, fins i tot, transversals.
- Entre els 16 i els 18 mesos realitzen traçats completament caòtics per simple plaer.
- Als 2 anys ja són capaços de fer traçats angulars i circulars i alçar la mà del full per continuar els dibuixos, encara que els segueix constant no sortir dels límits del full.
- Als 2 anys i mig ja controlen els límits del paper, realitzen gargots més sistemàtics i mostren major facilitat per realitzar espirals, cercles múltiples, etc.
- Amb 3 anys donen nom als seus gargots i, a més, ja podem començar a identificar emocions en les seves produccions.
- I, als 4 anys comencen a aparèixer els primers esborranys de figures humanes i alguna lletra dibuixada (encara no entenen el significat de les lletres com a part de l'escriptura, sinó que les veuen com un dibuix més).

En definitiva, durant aquesta primera etapa de desenvolupament les produccions dels infants es caracteritzen perquè no segueixen cap direcció concreta, són caòtics, ja que encara no disposen d'habilitats que els permetin controlar els seus moviments. A més, no representen cap realitat, sinó que únicament gaudeixen del plaer pel dibuix.

- **Inici de l'expressió a través del dibuix**, entre els 3 i 4 anys

Cap als 3 anys aproximadament, ja es comencen a notar diferències evidents en els dibuixos dels infants, sobretot pel que fa a la primera vista. A partir d'aquest moment, els infants comencen a entendre que els dibuixos que fins ara realitzaven sense pensar-hi molt, realment representen alguna cosa, encara que no acabin de correspondre a cap realitat propera al seu entorn.

Així, aquesta etapa es podria entendre com un pas entremig entre el gargot (primera etapa) i la representació de la realitat (tercera etapa), en la qual descobreixen que els dibuixos poden ser molt més que una font de descàrrega d'energia i plaer com era fins ara, sinó que també poden fer referència a tot allò que els envolta i que pensen ells.

- **Representació de la realitat**, entre 4 i 6 anys

Una vegada tenen interioritzada la idea que un dibuix representa alguna cosa, cap als 4 anys aproximadament, els infants comencen a ser molt més creatius i imaginatius amb les seves creacions i, a més, també comencen a ser més crítics amb la tria de colors, ja que intenten que s'ajustin a la realitat que representen, tal com expressa Bédard (2006).

A més a més, en aquesta mateixa etapa és quan apareixen cada vegada amb més freqüència figures humanes en els dibuixos dels més petits. Això és degut al fet que representen allò que els és més proper i, sense dubte, en aquesta edat allò més proper a ells són les persones que els envolten, ja siguin familiars, amics, etc.

Aquestes figures que acabem d'esmentar, però, pateixen molts canvis durant aquesta etapa pel que fa a la forma, ja que els infants van adquirint cada vegada major destresa i això també queda reflectit en els seus dibuixos. Tot i així, inicialment apareixen representades aquestes figures a partir d'un cercle al qual aniran afegint altres elements bàsics com en són els braços, les cames o els trets facials, tal com apareix esmentat a l'obra de Barón Salanova (2005).

- **Inici a l'escriptura. Fase pre-cal·ligràfica**, entre 5 i 9 anys

L'inici d'aquesta etapa coincidiria, en edats, amb l'etapa de representació de la realitat, ja que cap als 5 anys els infants ja comencen a entendre que, totes les lletres que per a ells inicialment no difereixen dels dibuixos, tenen una funció i representen quelcom.

Així, tal com recull Zamora (2006), les produccions escrites dels infants en aquesta edat presenten uns traçats irregulars en la forma de les lletres, no controlen la inclinació de les lletres ni les dimensions de les mateixes i no són capaços de respectar els marges de les pàgines, entre altres.

Tot i així, aquesta etapa no deixa de ser un primer contacte amb l'escriptura, especialment durant els primers anys, i aquesta s'anirà perfeccionant a mesura que els infants vagin adquirint millors habilitats motrius, un aspecte que hem de fomentar molt i controlar per evitar futurs problemes relacionats amb l'escriptura a nivell motriu.

- **Maduresa de l'escriptura. Fase cal·ligràfica infantil**, entre els 10 i 12 anys

En aquesta edat, els infants ja han adquirit totes les habilitats necessàries i, per tant, ja "és capaç de dominar la tècnica gràfica i reproduir amb facilitat el model cal·ligràfic (Zamora, 2006).

Així, podem dir que en aquesta edat els infants ja han après tot allò necessari quant a correcció i, a partir d'aquest moment, tots els canvis que es produeixin es donaran a mode de perfeccionament de la tècnica personal de cada infant i, sobretot, per aconseguir més agilitat i fluïdesa en l'escriptura, en definitiva, més velocitat.

- **Maduresa de l'escriptura. Fase post-cal·ligràfica**, entre els 12 i els 16 anys

En aquesta edat, els infants ja han adquirit totes les habilitats necessàries i han adaptat a ells la seva pròpia escriptura. Però, en aquesta edat, segons explica Zamora (2006) els infants experimenten tota una sèrie de canvis personals relacionats amb l'adolescència i tot això repercuteix directament la seva escriptura, que pateix una mena de "crisi".

Així, com a conseqüència d'aquesta crisi, les escriptures dels adolescents presenten novetats com ornaments i detalls en les lletres, així com una modificació de les mateixes que en dificulta la seva identificació. D'aquesta manera, l'escriptura dels nens es torna més il·legible per a nosaltres, però, al mateix temps, també ens aporten una gran quantitat d'informació quant a la seva personalitat.

4. Com s'estudien aquestes produccions?

Tal com havíem esmentat prèviament, per tal d'estudiar les produccions dels infants, tant artístiques com escrites, s'han desenvolupat diverses ciències o tècniques que ens permeten conèixer la informació que ens transmeten. Algunes d'aquestes tècniques estan més centrades en l'estudi de produccions artístiques, mentre que n'hi ha d'altres que s'especialitzen més en les escriptures pròpiament dites. Però de totes aquestes estratègies d'estudi no en parlarem ara mateix, sinó que ho farem en els següents apartats.

El sí que esmentarem ara és que, encara que hi hagi tècniques d'anàlisi diferents per a dibuixos i escriptures, en el fons totes parteixen d'una observació més general de les produccions, centrada en aspectes més grafològics, relacionats amb l'ús que es fa de l'espai així com amb els traçats que es realitzen, entre altres.

D'aquesta manera, els principals aspectes que observen els autors especialitzats en el tema o que en algun moment han tractat la matèria, i les obres dels quals hem consultat per a la confecció d'aquest treball, són:

- **L'orientació espacial**, és a dir, per on comencen a dibuixar els infants i la zona del full cap a on tendeix a orientar-se el dibuix en general. Així, segons el lloc on l'infant disposa els diferents elements de la seva producció, ens està transmetent una sèrie de sentiments personals quant a la seva situació emocional, així com de les seves necessitats en un moment determinat de la seva vida.
- **Les dimensions** del dibuix o de les lletres que representen els infants ens poden transmetre informacions oposades quant als seus sentiments. És a dir, els dibuixos ens poden informar sobre els sentiments de l'infant en relació a les persones que l'envolten, a l'atenció que rep, així com sobre les seves habilitats socials. A més, l'escriptura ens informa sobre els sentiments sobre ells mateixos, sempre des que ja han assolit la maduresa de l'escriptura.
- **La qualitat i característiques dels traçats**, els quals ens poden donar informació sobre l'espiritualitat del nen, així com dels seus dubtes o inseguretats, tal com expressen Bédard (2006) i Barón Salanova (2005), fent referència a les produccions artístiques. Però, a més, aquests mateixos aspectes també es poden observar en els traçats de les lletres i escrits dels nens.
- **La forma** ens aporta informació sobre les habilitats de l'infant a nivell social, de la mateixa manera que també ens transmet aspectes de la seva personalitat, de la reacció a determinades situacions o de la seva energia i adaptació a l'entorn.

- **La pressió del llapis (o l'estri que emprin)** ens informa sobre la vitalitat de l'infant, sobre el seu estat anímic, així com la seva personalitat.
- **La velocitat** ens ofereix informació sobre la motricitat de l'infant, així com el grau de paciència i autocontrol, la reacció als estímuls de l'entorn o la seva constància en diferents situacions i àmbits.
- **La inclinació, el moviment i la direcció** en l'escriptura mostren els mateixos aspectes que la velocitat, els quals acabem de comentar.
- **L'ordre** de l'escriptura al full així com la separació de les línies són un reflex de l'ordre personal dels infants i "la claredat o la confusió de les seves idees" (Barón Salanova, 2005).

4.1. Estudi dels dibuixos

Per tal d'estudiar els dibuixos dels infants es poden observar una sèrie d'elements, alguns dels quals acabem d'esmentar conjuntament amb alguns elements d'anàlisi de l'escriptura.

El cert, tot i amb això, és que per a l'estudi dels dibuixos hi ha una sèrie de proves projectives que ens permeten conèixer millor els infants i de les quals en parlarem a continuació.

Però abans, dedicarem un petit apartat a comentar alguns aspectes interessants que es poden observar en els dibuixos dels infants, que ens aporten informació sobre la seva situació personal, amb la família i els seus sentiments.

4.1.1. Aspectes interessants dels dibuixos infantils

Els aspectes que comentarem a continuació són els que recull Bédard (2006) al seu llibre, que ens aporten més informació sobre la situació dels infants, els seus sentiments i la seva personalitat.

- **El tema del dibuix (repetició vs diversitat)**

En algunes ocasions ens podem trobar amb nens o nenes que tendeixen a repetir un mateix tema en els seus dibuixos, un aspecte que crida l'atenció, ja que podríem trobar-nos amb un infant que repeteix una temàtica per traslladar-se a un moment feliç viscut i intenta recordar els sentiments experimentats en aquell moment; però també podria tractar-se de tot el contrari i ser un infant que repeteix tema per mostrar alguna cosa que el molesta, que no és agradable i que, per tant, no vol que es torni a repetir.

Si pel contrari ens trobem amb un infant que presenta una gran varietat de temes en els seus dibuixos, allò que podem interpretar és que es tracta d'un nen fàcilment influenciable pel seu entorn i que pot patir una inestabilitat sentimental.

- **L'originalitat**

L'originalitat en els dibuixos pot tenir dues interpretacions possibles que dependran de cada infant: d'una banda pot tractar-se d'un nen que pretén, a través del seu dibuix, expressar les diferències respecte de la resta; mentre que també podria ser un infant que intenta deformar la realitat, quelcom que no li agrada per tal d'evadir-se.

- **Els colors emprats**

La interpretació dels colors que utilitzen els infants en els seus dibuixos admet dues lectures per a la majoria dels colors, una de caire més positiu i una més negativa. Així, a la següent taula farem una breu descripció del que transmet cadascun dels colors, recollint el que exposa Bédard (2006).

COLOR	INTERPRETACIÓ
Vermell	1. Infant de naturalesa enèrgica amb un gran esperit esportiu. 2. Està patint algun tipus d'agressivitat.
Groc	1. Generós, extravertit, optimista i molt ambiciós. Gran potencial per aconseguir el que es proposi. 2. Li agrada planificar el seu temps, exigent amb ell mateix i amb la resta.
Taronja	Necessitat de contacte social i inclinació cap a les novetats. Solen ser infants impacients.
Blau	1. Introvers, prefereixen anar al seu ritme. 2. Necessiten una certa tranquil·litat, perquè el seu entorn els exigeix massa.
Verd	1. Infants amb un alt grau de maduresa, de naturalesa sensible i intuïtiva, amb iniciativa i una gran energia física. 2. Infant que se sent superior a la resta i amb un fort ego.
Negre	1. Transmet seguretat en ell mateix i capacitat d'adaptar-se als imprevistos. 2. També podria ser una mena d'escut per al nen, una forma de protegir-se.
Rosa	1. Intenta aferrar-se a les coses agradables i fàcils, que s'adapta al seu entorn. 2. Vulnerable en situacions menys agradables per a ell. li agrada ser un nen i, per tant, podria resultar-li complicat acceptar diferents responsabilitats.
Lila	Infant extravertit i introvertit al mateix temps, que sembla integrar-se amb la resta, però de sobte s'allunya d'aquests.
Marró	Infant estable, minuciós, pacient, que necessita el seu temps i molt organitzat.
Gris	Insegur i fàcilment influenciable, que pot tendir a pensar massa en frustracions del passat.

Blanc	1. Color relacionat amb l'infinit i l'atemporalitat. 2. L'infant no vol que se li posin traves a les seves manifestacions.
--------------	---

Taula 1. Interpretació dels colors en els dibuixos

- **Els dibuixos amb trampa**

Quan Bédard (2006) parla d'aquests “dibuixos amb trampa”, s'està referint a aquells dibuixos que fan els infants utilitzant ambdues cares del full. En aquest sentit aclareix que aquesta situació no es dona perquè s'hagin oblidat algun element i no vulguin alterar la forma inicial del seu dibuix, sinó que allò que intenta realment és aïllar aquest element d'ell, ja siguin persones, objectes o qualsevol element.

- **La transparència en els elements del dibuix**

La transparència en els dibuixos es refereix a aquells elements que l'infant dibuixa deixant veure el seu interior, com és l'exemple d'una casa de la qual en podem veure les habitacions, com si no hi hagués paret, que és l'exemple que ens proposa Bédard (2006).

Aquest aspecte pot interpretar-se de dues maneres: d'una banda, podria tractar-se d'un infant intel·ligent, intuïtiu i previsor, que va més enllà de les aparences; d'altra banda, podríem estar davant un nen que tendeix a dir mentides, que camufla els seus sentiments, al qual li agradaria que l'ajudessin a sortir d'aquesta situació que per a ell no és agradable.

- **Alguns elements naturals o artificials**

A banda de tot això, però, Bédard (2006) també fa referència a una sèrie d'elements naturals que ens aporten informacions diferents sobre els infants, i són els següents:

ELEMENT	QUÈ REPRESENTA?
Sol	Energia masculina, grau d'independència i combatiu.
Lluna	Aspecte femení, dolçor, adaptació, intuïció.
Estels	Viu el present, però, al mateix temps, es planeja un destí brillant.
Núvols	Sensibilitat a l'ambient paternal o social. Sap que a la vida hi ha moments agradables i altres més difícils.
Pluja	Poden correspondre a les llàgrimes de l'infant, si aquest està trist, o a un moment de calma després d'una situació més trista o desagradable.
Arc de Sant Martí	Representa la protecció i la seguretat.
Flors	Necessita seguretat en ell mateix, requereix més atenció dels que l'envolten.

Muntanyes	Representen les metes del nen i la seva estabilitat.
Animals	Dificultat de ser comprès pels adults. Expressa les seves necessitats, ja siguin físiques, emotives o intel·lectuals.
Vehicles	Simbolitzen la relació, la manera de relacionar-se amb la resta de persones.
Vaixell	Es relacionen amb la manera d'adaptar-se als canvis.

Taula 2. Significat d'alguns elements en els dibuixos

4.1.2. Tests projectius

A banda de tots els aspectes que hem anat comentant fins aquest moment en relació als dibuixos dels infants, tal com ja havíem avançat, també hi ha unes proves específiques que ens resulten molt útils per tal de conèixer més profundament aspectes de la personalitat dels nens i els seus sentiments.

Les proves més conegudes, i sobre les quals han parlat més nombrosos autors, són les següents:

- **Test del dibuix d'un arbre**

Aquest test és un dels més senzills per conèixer els sentiments d'un infant i alguns trets de la seva personalitat. Inicialment, fou desenvolupat per Emile Jucker, però que es va publicar de manera oficial de la mà de Charles Koch al llibre *El test de l'arbre*.

El test s'inicia demanant a l'infant que dibuixi un arbre (una ordre senzilla) i a partir d'aquest moment haurem d'observar amb atenció la feina que fa el nen fins que acabi. Així, en finalitzar podrem passar a fer l'anàlisi del dibuix per assolir el nostre objectiu.

Tal com succeeix en tots aquests tests projectius (també ho veurem en els següents), allò que es valora, en primer lloc, en el dibuix de l'arbre és el pla gràfic, que és el que valora els aspectes comentats en l'apartat 4 en relació al dibuix.

Tot seguit podrem procedir a l'observació del pla formal del dibuix, és a dir, les diferents parts de l'arbre, en aquest cas, i les seves característiques, de les quals en podrem extreure:

- De la copa, informació sobre l'autoconcepte del nen, les seves idees i la seva imaginació.
- Del tronc en podem extreure informació sobre la personalitat i el caràcter de l'infant, sobre el "JO".

- I, a partir del sòl i les arrels en podem conèixer aspectes més relacionats amb el món material, instintiu i sexual del nen.

Més concretament, la interpretació que se li pot donar a cadascun dels ítems i a les seves característiques apareixen recollits en la següent taula, que és una síntesi del que exposa Barón Salanova (2005) en la seva obra:

ÍTEM		INTERPRETACIÓ	
Copa (en relació al tronc)	Mida	Gran	Extraversió, gran imaginació, entusiasme i idealisme.
		Normal o proporcionada	Equilibri entre introversió i extraversió.
		Petita	En nens més grans: immaduresa i infantilisme.
	Forma	Angulosa	Introvertit, enèrgic, obstinat, amb tendència a irritabilitat o polèmica.
		Corba	Adaptabilitat, molta imaginació, capacitat d'abstracció, suavitat i comprensió afectiva.
		Maldestra o incoherent	En nens més grans: malaptesa d'ideació, sentiment d'inferioritat, immaduresa i infantilisme.
	Altres	Caiguda a un dels costats	Dreta: decepció en el plànol social Esquerra: decepció en el plànol familiar
		Més desenvolupada a un dels costats	Dreta: extraversió, cordialitat i espontaneïtat Esquerra: introversió i prudència
		Ombrejada	Passius, eviten els conflictes i tenen bones condicions per establir relacions humanes. A la dreta: compensen les deficiències al plànol familiar refugiant-se en la societat. A l'esquerra: a la inversa.
		Amb bucles	Amaga algun secret. Si estan a la dreta són del plànol social, i si estan a l'esquerra, del familiar.
		Rompuda	No coordina bé la imaginació, sentiment d'inferioritat.
		Separada del tronc	Introversió i inadaptació.
	Fullatge	Abundant	Introversió, madura les decisions pensant molt en les seves idees.
		Entremig	Mescla entre introversió i extraversió, li agrada madurar les idees.
		Inexistent	Concret, extravertit i positivista.
Branques	Cap amunt	Optimisme, alegria, idealisme i espiritualitat.	
	Caigudes	Introversió, cansament i pessimisme.	

		En ventall	Emotivitat, tossuderia i atreviment.
		Obertes	Indecisió, caràcter explosiu i impulsivitat
		Tancades	Introversió, repressió dels impulsos i control sobre l'afectivitat.
		En punta	Nen introvertit, observador, irònic i agressiu.
		Més amples en la part superior	Contradicció i violència, gust pels treballs físics
		Ondulades	Peresa, imaginació i adaptabilitat. Pròpia de nens asmàtics.
		Més de dues branques	Multiplicitat d'idees, tendència a la dispersió.
Tronc	Alçada	Petit	Nen pràctic, disciplinat i senzill
		Normal	Té una valoració justa d'ell mateix.
		Llarg	Desig de sobresortir, susceptible, espiritual i orgullós.
	Gruix	Monolineal	Delicadesa de sentiments, tímida, inhibició i debilitat (física i de caràcter).
		Normal i proporcionat	Equilibri entre la introversió i l'extraversió, reflexiu.
		Gruixut	Extraversió, energia i autoafirmació.
	Forma	Recte	Reservat, amb facilitat d'abstracció i visió clara de les coses.
		Ondulat	Facilitat per al contacte, extravertit i dúctil.
		Retorçat	Introversió.
	Altres elements	Branques tallades	Conflictes.
		Branca florida	Il·lusions, projectes. Quan estan a la dreta són de a l'àmbit social, quan són a l'esquerra, de l'àmbit familiar.
Sòl		Lleugerament marcat	Desig d'aconseguir els seus propòsits.
		Inexistent	Inseguretat
		En zig-zag	Agressivitat, caràcter explosiu.
		Enfosquit	Extraversió i facilitat per comprometre's amb el medi.
		Amb herba	Incomoditat
		Amb monticle	Introversió, aïllament.
		Amb ratlla horitzontal	Extraversió i seguretat.
		Ascendent	Introversió, reserva i tendència a portar la contrària.
		Descendent	Voluntat dèbil.
		Sense sòl i el tronc tancat	Introversió i repressió afectiva.

	Ondulat	Evita els enfrontaments, adaptable.
Arrels		Introversió, immobilitisme i tradicionalisme.

Taula 3. Interpretació ítems test del dibuix d'un arbre

- **Test del dibuix d'una casa**

Una altra de les proves que podem aplicar als infants, en aquest cas per conèixer millor l'infant i com és la relació amb la seva mare, és el test del dibuix d'una casa.

Tal com indica el seu nom, aquesta prova consisteix en demanar a l'infant que dibuixi una casa, de la qual n'observarem, posteriorment, el pla gràfic i el pla formal.

Dins el pla formal, aquells elements que ens aporten informació sobre l'infant són els següents:

- El terrat de la casa ens aporta informació sobre la fantasia de l'infant, és a dir, sobre l'ús que fa l'infant d'aquest factor per a sentir-se bé.
- La façana, juntament amb la porta i les finestres, informa sobre el grau de fortalesa del "jo" de l'infant, sobre la seva vitalitat.
- Finalment, la base o el sòl del dibuix representen el contacte amb la realitat per part del nen.

Així, tornem a recollir en una taula la informació i les dades exposades per Barón Salanova (2005):

ÍTEM			INTERPRETACIÓ
Façana			Mostra el grau de fortalesa de l'infant.
Teulada	Mida	Sobrepassa els costats i empetiteix la façana	Immers en la fantasia, amb dificultats de concentració.
		Petita	Pobre imaginació.
		Inexistent	Manca d'imaginació, amb poca fantasia, immersos en la realitat.
	Altres elements	Teules	Tendència a perdre el temps en petits detalls, excés d'imaginació.
		Golfes	Gran imaginació i fantasia, necessitat d'evadir-se de la quotidianitat.
		Xemeneia	Dues interpretacions: - Símbol fàl·lic

		- Sortida del fum procedent de la combustió, de l'afecte i l'amor.
	Fum de la xemeneia	Inexistent: tensions internes entre el nen i la llar Gran columna: bona relació entre el nen i l'ambient familiar.
Porta	Porta inexistent	Introvertit, desconfiat i solitari.
	Mida	Com més gran és, més necessitat de comunicació, afecte, contacte i relació té l'infant. Petita: tímida i introversió
	Grau d'obertura	Indica la necessitat de comunicació que té el nen.
Finestres	Inexistents	Desconfiança i manca de desig de comunicació.
	Simples (només el marc)	En nens més grans, escassa capacitat d'observació.
	Amb reixes	Temor i desconfiança.
	Cortines	Li agrada observar sense ser observat, detallista.
Sòl	Inexistent	Insegurat i desarrelament.
	Un sol traçat	Segueix les normes.
	Ascendent	Optimisme i alegria.
	Descendent	Abatiment i tristesa.
	Ondulat	Insegur en l'ambient familiar.
	Monticle	Es dona molta importància a ell i a l'ambient familiar.
	Sòl remarcats	Propi de nens obsessionats amb la seguretat.
Camí	Recte	Nen fàcil d'accedir i conèixer. Controlar la comunicació.
	Ondulat	Accés difícil.
	Direcció a un dels costats	Dreta: major comunicació i accés a l'àrea social. Esquerra: comunicació i accés majors a l'àrea familiar.
Altres elements	Tanques	El nen es protegeix de la resta.
	Flors	Desig d'alegries.
	Herbes	Incomoditat.
	Animals benignes	Desig de tenir germans o amics.
	Animals malignes	Agressivitat.
	Núvols ennegrits	Existència de conflictes.
	Muntanyes	Propòsits que el nen vol aconseguir.

Taula 4. Interpretació ítems test del dibuix d'una casa

- **Test del dibuix d'una figura humana**

Una altra de les proves que es poden aplicar als infants és el test del dibuix d'una figura humana, emprat per primera vegada per F. Goodenough. Aquesta prova resulta molt interessant per tal de conèixer el nivell mental de l'infant, és a dir, el seu coeficient intel·lectual (QI).

El test inicial de Goodenough avalua un total de 51 ítems en el dibuix de la figura humana, els puntua amb un punt o cap, segons si hi són presents o no. Així, la suma dels punts (edat mental) dividida entre l'edat real del nen i multiplicada per 100 ens dóna una aproximació del QI de l'infant.¹

Però uns anys després de l'aparició d'aquest test, “els psicòlegs van albirar la seva utilitat (del test) com a expressió dels conflictes i de les motivacions internes, entre ells l'autora del test, Karen Machover” (Sais i Gallart, 2008).

Així, aquest test resulta igualment útil per tal d'estudiar la personalitat de l'infant així com per a descobrir les actituds de l'infant vers a ell i a la resta, a partir d'un qüestionari d'associacions, ideat també per Machover, i que consisteix a demanar a l'infant aspectes sobre el seu personatge que ens permetin entendre per què l'ha dibuixat i quins són els seus sentiments.

D'aquesta manera, per tal de dur a terme l'anàlisi del dibuix, els aspectes que s'han d'observar en aquest cas són: el cap, la cara, les extremitats, el tronc, la vestimenta, aspectes de forma, moviment, proporcions així com esborrades, i les diferències entre els dos sexes.

A banda d'això, però, aquest test també s'ha emprat en altres situacions, com per exemple per a la detecció de trastorns emocionals en infants, per a l'avaluació de les habilitats motrius dels infants o per a identificar els sentiments d'infants víctimes d'abús sexual, entre altres, segons exposen Sais i Gallart (2008).

L'estudi de la figura humana, però, ha donat lloc a altres tests similars, entre els quals trobem el Test del dibuix de dues figures humanes (T2F), realitzat per Maganto i Garaigordobil l'any 2009. Aquest test parteix de la mateixa idea de dibuixar figures humanes, però en aquest cas se'n demanen dues: una de cada sexe.

I, arrel d'aquest test, les mateixes autores, Maganto i Garaigordobil (2011), van fer una ampliació del seu estudi per tal de determinar quins són els elements d'aquests dibuixos que

¹ Veure annex 1.

aporten alguna informació sobre les emocions dels infants. D'aquesta manera, van arribar a la conclusió que hi ha set indicadors emocionals en el dibuix de les figures humanes: el cap petit, la llengua, els braços aferrats al cos, el melic, les cames juntes entre si, la pluja i posar x en alguna part del dibuix. Així, aquesta informació sobre els diferents indicadors l'hem resumit en una graella a partir de la que van elaborar les pròpies autores:

INDICADOR EMOCIONAL COMPLEMENTARI	SIGNIFICACIÓ
1. Cap petit	Problemes de rendiment. Propi de nens i nenes infantils i dependents. Problemes d'atenció, impulsivitat, comportaments disruptius, violència i agressivitat.
2. Llengua	Pot denotar burla, ironia o ridiculització; expressar els sentiments de l'autor del dibuix. En altres ocasions pot expressar agressivitat i violència, encara que no és tan comú.
3. Braços aferrats al cos	Control intern rígid i dificultats per connectar-se amb la resta. Problemes de conducta i ansietat. Intent de controlar la seva impulsivitat.
4. Melic	Té dues accepcions: - En nens petits, infantilisme i dependència. Possibles problemes de retraïment. - En nens amb ansietat i retraïment, pot representar el desig de ser gran i despertar la sexualitat. Propi de nens més grans.
5. Cames juntes aferrades entre si	Intent de controlar els impulsos sexuals o temor a patir un atac sexual. Problemes d'ansietat i comportament. Temor, preocupació i angúnia.
6. Pluja	Tristesa, depressió, sentiments d'estar sobrepassat per alguna situació i certa desesperança. Problemes de rendiment.
7. Posar "x"	Inquietud pròpia d'infants que han patit alguna experiència sexual desagradable. Intent de mostrar la preocupació per allò permès i/o prohibit. Nens infantils, retrets, impulsius i amb problemes de comportament.

Taula 5. Significat indicadors emocionals complementaris de Maganto i Garaigordobil (2011)

- **Test del dibuix d'una família**

El test del dibuix d'una família també ha patit diversos canvis respecte de la versió inicial desenvolupada per Luis Corman, ja que la seva proposta consistia en demanar a l'infant que dibuixés una família i, per tant, els nens solien representar diferents personatges, un al costat

de l'altre, sense cap tipus de relació ni interacció. Per aquest motiu, R. C. Burns i S. H. Kaufman varen proposar una nova visió d'aquest test, basada en el dibuix d'una família en moviment, realitzant alguna activitat.

Aquesta nova proposta és la que ens permet conèixer com és l'ambient familiar de l'infant i la seva relació amb els membres de la família, a banda de les relacions afectives que es donen entre els diferents membres i, sobretot, entre l'infant i aquests.

Novament, en aquest test es valoren, en primer lloc el plànol gràfic, el pla de les estructures formals (formes i proporcions dels personatges) i el pla del contingut (relacions).

Segons Chacón i Sánchez-Ruiz (2013), aquest test de la família també ens permet, a més, saber quina concepció tenen els infants sobre la família, és a dir, quina idea tenen ells sobre el que és una família; un aspecte que dependrà molt de la seva pròpia família i del que estiguin acostumats a veure al seu voltant.

De la mateixa manera, Sais i Gallart (2008) proposen una altra dinàmica en el test, de manera que en primer lloc, hauríem de demanar als infants que dibuixin una família imaginària i, posteriorment, la seva família. D'aquesta manera, podríem conèixer més sobre la personalitat dels infants, així com sobre els conflictes que es donen al seu voltant, tant amb els seus pares com amb els germans.

4.2. Grafologia: escales E i D

A diferència del que passa amb els dibuixos, en el cas de l'escriptura resulta més senzill establir unes "bases", uns estàndards per al seu estudi. D'aquesta manera, s'han desenvolupat dues escales, l'E i la D, que ens permeten identificar característiques de l'escriptura dels infants que ens aporten alguna informació sobre la seva personalitat o la seva situació personal.

En aquest sentit, són molts els autors que han treballat i escrit sobre aquestes escales, entre els quals destacarem Barón Salanova (2005) i Zamora (2006), a les quals dedicarem els següents apartats centrats en ambdues escales.

- **Escala E**

L'escala E, tal com recull Barón Salanova (2005), fou desenvolupada per H. de Gobineau i per R. Perrón i inicialment estava composta per un total de 37 ítems que valoraven el nivell de maduresa de l'escriptura dels infants entre 6 i 12 anys, encara que després d'una sèrie de revisions i modificacions va quedar formada per 30 ítems dividits en dues subescales: l'escala

EF, que correspon als ítems referits a la forma de les grafies, i l'escala EM, que es refereix a aspectes motrius de l'escriptura. Així, a partir d'aquesta escala podem obtenir el coeficient intel·lectual de l'infant.

- **Escala D**

Al seu llibre, Barón Salanova (2005) parla també de l'escala D, una escala que s'aplica als infants en cas que els resultats obtinguts en l'escala EM indiquin que presenten problemes relacionats amb la motricitat. Així, en aquesta ocasió, es duu a terme una observació de l'organització, el grau de malaptesa en l'escriptura i les errades en la forma i la proporció de les grafies. D'aquesta manera, a partir dels resultats obtinguts podríem determinar quin és el grau de disgrafia que presenta l'infant en qüestió.

Però, a banda d'aquestes escales, Barón Salanova (2005) també fa referència a una sèrie d'ítems que s'han de tenir en compte per tal de fer un estudi complet de l'escriptura dels infants. Aquests ítems són: la mida de l'escriptura, la seva forma, la pressió, la velocitat, la direcció de les línies, la inclinació de les lletres i la cohesió entre aquestes, l'ordre de l'escriptura i la signatura.

Així, la informació que ens aporten aquests ítems és la que podem observar a la taula que es presenta a continuació.

Abans, però, cal remarcar la importància de valorar si aquestes característiques en l'escriptura es produeixen de manera habitual en els infants o si es donen en ocasions puntuals. En el segon cas, això significaria que la interpretació seria aplicable al moment concret en què està escrit, ja que és molt comú que l'escriptura es vegi alterada pels sentiments i les emocions que s'experimenten en cada moment.

ÍTEM	CARACTERÍSTIQUES	INTERPRETACIÓ
Mida	Molt gran (+4,5mm)	Propi de nens amb problemes motrius o de visió. També, intent de cridar l'atenció dels adults.
	Gran (entre 3,5 i 4,5mm)	Bon autoconcepte, extraversió, força i vitalitat.
	Normal (entre 2,5 i 3,5mm)	Autoconcepte i capacitats comunicatives normals. A mig camí entre la visió global i el detall.
	Petit (entre 1,5 i 2,5mm)	Desvalorització del "jo", opressió, introversió, detallisme i minuciositat.
	Molt petit (menys d'1,5mm)	Introversió i manca de vitalitat.

	Esriptura sobrealçada (més alta que ampla)	Amor propi, susceptibilitat, despotisme i rebel·lia. Si també és estreta: problemes de relació.
	Esriptura rebaixada (més ampla que alta)	Contenció de la imaginació, cerca de concreció i egoisme.
	Esriptura rodona, amb peus amples i pressionada	Golafreteria i sensualitat.
	Esriptura creixent (últimes lletres més grans)	Noblesa, bondat i innocència. Alegres, diuen el que pensen i fàcilment engrescadors.
	Esriptura decreixent (últimes lletres més petites)	Nens curiosos, observadors i incisius. Cansament i inconstància.
	Esriptura uniforme	Prudència, atenció, precisió, ordre i constància. Poden caure en la monotonia i la rutina.
	Esriptura irregular	Inconstància i inadaptació.
	Esriptura amb bruscos canvis de mida	Mal geni en determinades situacions tenses.
	Esriptura estesa	Nens extravertit que necessiten contacte amb la resta, generosos i cordials. Extensió excessiva: precipitació i imprudència.
	Esriptura atapeïda	Introversió, tímidesa, vacil·lació i inseguretat. Reflexivitat, discreció i prudència.
	Esriptura espaiada	Nens dispersos, amb dificultats d'organització. Generosos i extravertits.
	Esriptura condensada	Nens que aprofiten el temps i l'espai, saben concentrar-se i paren atenció. Retraïment, inhibició i gasiveria.
Forma	Esriptura corba	Bondat, simpatia i creativitat. Facilitat d'adaptació, però no canalitzen bé l'energia.
	Esriptura angulara	Energia i decisió. Dificultats per adaptar-se a l'ambient, irritables i tendents a la imposició.
	Esriptura en arc	Autoconcepte baix, necessiten tenir algú que admirar.
	Esriptura en garlanda	Extravertits, expansius i naturals. Adaptables al medi.
	Esriptura cal·ligràfica	Nen immobiliista, amb manca d'iniciativa, introvertit, obedient, amant de l'ordre i la claredat.
	Esriptura tipogràfica	Desig de claredat, de que se l'entengui bé. Reservat, tendent a la dissimulació i l'ocultació.
	Esriptura adornada	Simpatia, agradabilitat, fantasia i habilitat manual.
Direcció de les línies	Ascendent, més de 10°	Nens actius, agitats, constants en les tasques.
	Ascendent, menys de 10°	Extraversió, optimisme, alegria.

		Iniciativa, decisió, bona reacció als estímuls.
	Línies horitzontals	Maduresa, tranquil·litat i realisme. Poca emotivitat i caràcter apàtic.
	Descendent (quant a l'inici de la línia, menys de 5°)	Introversió, apatia, abatiment i debilitat física.
	Descendent, més de 5°	Cansament, manca d'energia i vitalitat. Si també es veu a la signatura: tristesa.
	Direcció còncava	Es creixen en les dificultats, capacitat de superació. Ocasionalment, preocupacions puntuals, baix estat físic i mental.
	Direcció convexa	Abandonen quan hi ha dificultats.
	Línies sinuoses (pròpia d'adolescents)	Debilitat, fatiga, amabilitat reforçada.
	Línies rígides	Persistència, precisió, noblesa, fermesa de caràcter i sentit del deure.
	Ascens final de la paraula	Alegria, vitalitat, es rebel·la a les imposicions.
	Descens al final de la línia	Tristesa, cansament i desànim.
Pressió de l'escriptura	Fluixa	Introversió, espiritualitat i idealisme. Mancances de vitalitat física, de constància i voluntat.
	Normal	Bona vitalitat física i mental, constància.
	Forta	Energia, vitalitat, comunicatiu, sociabilitat.
Direcció de l'impuls	Pressió en horitzontal	Energia, activitat, lluita per la vida. Irritabilitat i impaciència.
	Pressió en vertical	Egocentrisme. Imposició, obstinació, introversió.
Inclinació de les lletres	Tombada més de 135°	Afectivitat, extraversió. Nens subjectius i, en ocasions, violents.
	Inclinada (entre 120° i 135°)	Afectuós, amable, extravertit i sociable. Però també impulsiu.
	Moderadament inclinada (90°-120°)	Amabilitat, extraversió, sociabilitat. Espontaneïtat, bona adaptació a la rutina.
	Recta (90°)	Serenitat, imparcialitat, reflexivitat, autocontrol.
	Moderadament invertida (90°-60°)	Reflexius, desconfiats, prudents.
	Invertida (60°-45°)	Introversió, prudència i temeritat. Desconfiança, control en la manifestació dels sentiments.
	Inclinació vibrant (pròpia d'adolescents, amb emocions molt canviants)	Emotivitat, sensibilitat. Repressió d'aquests sentiments.

	Inclinació oscil·lant	Lluita constant entre sentiment i raó. Nens influenciables i contradictoris. Dificultat d'adaptació.	
Velocitat	Precipitada (més de 200 lletres per minut)	Maduresa motriu, activitat. Impulsivitat, desordre, irreflexivitat.	
	Ràpida (entre 130-200 lletres per minut)	Bona assimilació de coneixements, agilitat d'idees, extraversió, facilitat de paraula. Atreviment, audàcia.	
	Mesurada (entre 100-130 lletres per minut)	Caràcter dòcil, claredat d'idees. En adolescents: dificultats per evolucionar, passivitat, pesera i tendència a la rutina.	
	Lenta (100 lletres per minut)	Reflexos lents, dificultats d'assimilació i comprensió. Control dels impulsos, caràcter reflexiu i reservat, constància.	
	Rapidesa desigual	Emotivitat, sensibilitat, intent de mostrar una imatge no real.	
	Cohesió	Esriptura lligada	Nens espontanis i naturals, lògics i realitzadors. En ocasions, manca de creativitat i d'imaginació.
Reenganxada		Lentitud i fatiga, si no hi ha problemes de motricitat.	
Agrupada (lletres unides en grups de dos, tres o quatre)		Equilibri entre lògica i intuïció.	
Deslligada		Introversió, independència i intuïció. Capacitat d'ideació.	
Fragmentada (lletres fetes en diverses vegades)		Si no hi ha problemes de motricitat, ansietat i cansament.	
Lletres retocades		En gran mesura, ansietat, indecisió, inhibició, irritabilitat i tendència a l'obsessió.	
Marges	Marge superior	Massa gran	Introversió, allunyament dels altres.
		Regular	Sap acceptar ordres, automatisme.
		Desigual	Poc autodomini, dificultat per acceptar ordres.
		Petit	Introversió, influència materna, prudència, tímidesa, sentit de l'estalvi.
		Normal (12-15% ample full)	Segueix les normes establertes.
		Gran (15-25% ample full)	Decisió, desig d'independitzar-se de l'ambient familiar, sociabilitat, irreflexió.
		Exagerat (+ 25%)	Extraversió, iniciativa, activitat, independència familiar.
		Eixamplant-se	Extraversió, intenció d'autocontrol. Impulsivitat.
		Mínvant	Tímidesa, introversió, prudència.
		Còncau	Desordre, lluita entre extraversió i introversió.

		Convex	Lluita entre introversió i extraversió, entre acceptar ordres i desitjar independència.
Marge inferior		Absent	Comoditat i peresa.
		Petit (equivalent a una línia)	Ordre, control i sentit de l'estètica.
		Gran (dues o més línies)	Sentit estètic.
Marge dret		Absent	Sociabilitat, extraversió, decisió. Impulsivitat, precipitació.
		Regular (inferior a 10% ample full)	Nens prudents i ordenats, que controlen la comunicació social.
		Irregular	Desordre inconscient, emotivitat.
		Molt gran (+20%)	Temor, por, inhibició. Dificultat de relació amb l'entorn, inseguretat, necessita protecció.

Taula 6. Ítems d'anàlisi grafològic segons Barón Salanova (2005)

5. Com podem aprofitar aquesta informació a l'aula?

Arribats a aquest punt, de quina manera podem aprofitar tota aquesta informació els docents a les aules?

Tal com hem anat esmentant en diverses ocasions al llarg d'aquest discurs, les produccions dels infants són els nostres grans companys en el dia a dia a classe i, per tant, disposem d'una quantitat il·limitada d'informació sobre la personalitat i l'estat emocional dels alumnes que moltes vegades intentem esbrinar per innumerables vies oblidant que disposem de totes les proves i escales esmentades fins ara, que ens poden donar les respostes que estem cercant.

Evidentment, però, no podem aturar-nos a fer una interpretació de totes les produccions de cadascun dels infants que tenim a classe de manera sistemàtica, ja que tampoc tindria sentit, donat que no tots ells requeriran una intervenció educativa tan especialitzada.

En canvi, aquesta interpretació s'hauria de dur a terme, de manera complementària a altres observacions i a altres proves més especialitzades, en el cas dels nens que pensem que poden estar passant alguna situació complicada o que poden tenir problemàtiques a nivell emocional que no són capaços d'exterioritzar, bé perquè hàgem observat en ell conductes poc habituals o bé perquè hagi canviat molt en poc temps, entre altres.

En aquest cas, tenint en compte totes les proves que tenim a la nostra disposició (recollides en els apartats anteriors), hauríem de fer una reflexió sobre quines són les que ens poden aportar informació significativa i, a partir d'aquí, començar a estudiar les produccions dels infants en la recerca d'alguna informació interessant per a la intervenció educativa.

Però, en què ens hem de fixar per valorar aquests aspectes més emocionals en els dibuixos i escrits dels alumnes? Quins aspectes ens han de cridar l'atenció quan tenim davant nosaltres alguna producció qualsevol d'algun dels nostres alumnes?

És obvi que no podem conèixer tots i cadascun dels ítems esmentats en aquest document, però sí que seria interessant que tots els mestres tinguessin unes nocions bàsiques sobre aquest tema, que en coneguessin alguns ítems bàsics observables tant en dibuixos com en escriptures i que poden aportar-nos alguna informació interessant i, sobretot, rellevant per a la intervenció educativa.

En aquest sentit, per tant, allò més encertat seria conèixer la significació d'elements bàsics en el pla gràfic, tant de dibuixos com d'escriptura, recollits en l'apartat 4. Així, a partir d'aquesta observació inicial, i en cas que calgui, podríem començar a aprofundir més en les

interpretacions mitjançant l'aplicació de determinades proves específiques i l'observació d'altres elements més específics de cada tipologia de producció, tractats en pàgines anteriors.

6. Guia a per a docents

En aquest apartat, per tant, a tall de conclusió del que hem anat recollint fins al moment i en relació al que acabem de comentar a l'apartat anterior, exposarem en una taula aquells elements essencials que tots els docents haurien de tenir en compte a l'hora de valorar, de manera superficial, o que han de cridar la seva atenció quan se'ls posen davant produccions dels seus alumnes.

Cal tornar a recordar que aquesta observació ha de ser un complement útil per a la introducció a l'anàlisi de les produccions més exhaustiu quan ens trobem amb algun infant que mostri conductes o actituds impròpies de la seva edat o que abans no es produïen i que, per tant, ens poden fer pensar que estigui passant alguna situació difícil o que no es trobi bé emocionalment.

Com a observació general i superficial de les produccions dels infants, per tant, hauríem de tenir en compte els aspectes que es reflecteixen en la taula que es presenta a continuació i, en cas necessari, ja es podria passar a fer una observació més exhaustiva i més profunda per confirmar possibles sospites, descartar-ne o descobrir les necessitats dels infants a partir d'aquests elements.

ASPECTES OBSERVABLES EN ELS DIBUIXOS I ESCRITS DELS NENS		
Ítem	Característiques	Possible indicador de...
Orientació espacial	Predominant a la dreta	És un nen extravertit i sociable.
	Fonamentalment a l'esquerra	Demostra timidesa i introversió en el nen.
Dimensions	Traçats molt petits	Inseguretat, manca de confiança en ell mateix, introversió
	Traçats molt grans	Intenció de cridar l'atenció
Forma dels traçats	Angulosa	Irritabilitat, agressivitat, dificultats per adaptar-se a l'ambient
	Retocats	Inseguretat, obsessió
	Corba	Peresa, major adaptació al medi
Pressió dels traçats	Molt forta	Irritabilitat, impulsivitat En l'escriptura: crueltat
	Dèbil	Problemes de vitalitat, inhibició En l'escriptura: hipersensibilitat, vulnerabilitat
Cohesió del traçat	Fet en diverses vegades	Indecisió, baixa vitalitat, inseguretat
	Esborrat	Indecisió, inestabilitat

	Oblic (juntament amb una pressió forta)	Còlera, agressivitat
	Fragmentat	Ansietat, cansament, vulnerable
	Retocat	Ansietat, indecisió, inhibició, irritabilitat, obsessió

Taula 7. Guia ítems a tenir en compte pels docents

A banda d'aquests aspectes, i a partir dels articles analitzats per a la confecció d'aquest treball, també s'haurien de valorar alguns aspectes observables en els dibuixos que en principi ens podrien passar desapercebuts, però que poden aportar una informació molt important sobre els infants si es produeixen de manera sovint o no tenen molt de sentit en el dibuix en qüestió.

En la següent taula, per tant, apareixen recollits aquests ítems i el seu significat:

ELEMENTS OBSERVABLES ALS DIBUIXOS	
Ítem	Indicador de...
Braços aferrats al cos	Dificultats de relació, problemes de conducta, ansietat
Cames juntes	Ansietat, preocupació
Pluja	Tristesa, depressió
Personatges absents o inacabats	Exclusió d'aquest personatge, rebuig i/o actituds negatives cap a aquest
Producció escassa (amb pocs elements)	Trastorns psicossomàtics
Producció molt abundant	Trastorns psicològics greus, epilèpsia

Taula 8. Elements observables als dibuixos dels infants

A més a més, però, tots aquests aspectes també s'haurien de complementar amb la gamma de colors que més tendeix a utilitzar l'infant, en el cas que estem davant un dibuix, ja que aquest aspecte també pot aportar molta informació sobre l'estat anímic i la personalitat de l'infant en qüestió, tal com hem pogut observar en la taula 1.

Així, arran del que observem amb aquests ítems bàsics, en cas que ho considerem adient, perquè hàgem observat quelcom que ens crida l'atenció, hauríem de posar en marxa les proves esmentades al llarg del document, per tal de poder confirmar sospites, descartar possibles errades i, així, poder dur a terme una intervenció adaptada a les necessitats de l'infant.

Arribats a aquest punt, però, qui hauria de passar aquestes proves als infants? Potser molts mestres no se sentirien capacitats per aplicar els tests adients als infants, per manca de coneixements sobre el tema o perquè pensin que no és una funció seva.

En aquest sentit, la meua proposta és que siguin els tutors dels nens els que apliquin aquestes proves, ja que són els que més temps passen amb ells i els que millor poden detectar característiques o trets en les produccions que realment no siguin indicador de res, sinó que únicament siguin conseqüència de determinats hàbits o postures inadequades en el procés que condicionen els resultats.

Tot i així, però, si el mestre en qüestió no se sentís preparat per passar la prova de manera autònoma, podria comptar amb l'ajuda del pedagog terapeuta (PT) si això fa que se senti més segur. A més, és cer que aquest professional podria disposar de més coneixements sobre el tema, ja que la formació d'ambdós professionals és molt diferent quant a continguts que es tracten durant els estudis. Per aquest motiu, la feina conjunta de tots dos docents podria ser més enriquidora de cara als resultats obtinguts en l'aplicació de la prova.

No obstant això, també podria passar aquestes proves un altre especialista com per exemple el psicopedagog de l'EOEP si aquest ho considerés adient (tenint en compte la informació que li proporcionen els mestres i les observacions que hagi realitzat al nen en qüestió) o algun professional de serveis externs, mantenint sempre informat el centre del procediment i els resultats obtinguts, ja que és un factor essencial per a la correcta intervenció amb l'infant.

7. Conclusions

Després d'estudiar amb deteniment cadascuna de les proves que tenim al nostre abast i de les quals n'hem seleccionat les més comunes i significatives per a la confecció d'aquest treball, ens adonem que qualsevol de les tasques que realitzem a classe amb els alumnes, independentment de la seva finalitat, poden ser claus per a la detecció de diferents aspectes relacionats amb l'infant. És a dir, no cal dedicar una estona concreta a fer un dibuix o un escrit amb intenció de fer una posterior interpretació del que s'observa en ell, sinó que basta amb qualsevol activitat que proposem, de qualsevol àrea, per trobar aspectes interessants en relació als infants.

En aquest sentit, a nivell personal, tota la feina de recerca que he dut a terme per a la confecció d'aquest treball m'ha resultat molt enriquidora i ha sadollat molt les meves inquietuds en relació a la interpretació de dibuixos i escriptures dels infants. A més, m'ha servit per adonar-me que és un tema molt interessant per als mestres, per tot el que acab d'esmentar al paràgraf anterior.

A més a més, crec que si els mestres treballen en grup i comparteixen experiències i visions, l'anàlisi d'aquestes produccions podria ser molt més complet i més fidel a la realitat que si el dugués a terme una única persona. Però aquest és un aspecte que no només afavoreix en el cas del tema d'aquest treball, sinó que és un valor que val a tenir en compte en qualsevol aspecte de l'educació, doncs afavoreix l'ambient de feina i resulta beneficiós per a tots els agents implicats en el procés educatiu.

Pensant més enllà d'aquest treball, consider que el factor emocional és clau en els aprenentatges dels infants, ja que quan un alumne passa per alguna situació conflictiva o que el repercuteix a nivell personal i emocional, el seu rendiment acadèmic es pot veure molt afectat, doncs no es troba en les condicions idònies per aprendre. En aquest sentit, per tant, crec que la tasca docent té un vessant molt important que és conèixer els seus alumnes, entendre com se senten i què necessiten per trobar-se bé emocionalment. Tot i així, de vegades resulta difícil aconseguir que els alumnes i aquí és on podria entrar en joc tot el que hem anat esmentant al llarg del document en relació a l'estudi de les produccions dels infants.

En definitiva, allò més interessant per a progressar en els aprenentatges no és l'assoliment de continguts sense filtre si aquests no resulten significatius per als infants ni els aporten res interessant o enriquidor per a ells. L'objectiu principal de l'educació actual és partir dels seus aprenentatges, dels seus coneixements previs i, a partir d'aquí, anar construint els nous

aprenentatges, una tasca per a la qual han de trobar-se bé emocionalment. D'aquí ve la importància de l'anàlisi dels dibuixos i les escriptures com a eina complementària al diagnòstic, per assegurar-nos que els infants es troben en condicions adequades per a l'aprenentatge i poder assolir els objectius establerts, gaudint de tot el procés de construcció de coneixements.

8. Referències bibliogràfiques

- Barón Salanova, M. J. (2005). *El dibujo y la escritura infantil. De los 18 meses a los 14 años*. (Editorial EOS, Ed.) (2ª edició). Madrid.
- Bédard, N. (2006). *Cómo interpretar los dibujos de los niños*. (Editorial Sirio, Ed.) (6ª edició). Màlaga.
- Chacón Gordillo, P., & Sánchez Ruiz, J. (2013). La estructura familiar dibujada por los propios niños/as. Una aproximación al dibujo como mediador social en las relaciones sistémicas familiares. *Revista de Bellas Artes: Revista de Artes Plásticas, Estética, Diseño E Imagen*, (11), 159–180.
- Doménech, E. (1979). La expresión gráfica en las psicosis infantiles. *Quaderns de Psicologia*, (1), 27–45.
- Maganto Mateo, C., & Garaigordobil Landazabal, M. (2011). Indicadores emocionales complementarios para la evaluación emocional del Test del dibujo de dos figuras humanas (T2F). *Revista Iberoamericana de Diagnóstico Y Evaluación Psicológica*, 1(31), 73–95.
- Molina Jiménez, A. (2015). El dibujo infantil: Trazos, colores e historias que nos hacen reflexionar y aprender. *Revista Electrónica Educare*, 19(1), 167–182.
- Montalbán García, J. C. (2008). La grafología y aprendizaje: posibilidad de detección de la forma de aprender a través de la escritura. *Revista Estilos de Aprendizaje*, 2(2), 182–196.
- Sais, M., & Gallart, M. (2008). Estudio de la Personalidad: Tests proyectivos. Retrieved from http://www.paidopsiquiatria.cat/files/evaluacion_personalidad_tests_proyectivos.pdf
- Tesouro de Grosso, S. (2005). *Grafología. Análisis e interpretación científica de la escritura*. (Editorial Kier S.A., Ed.) (1ª edició). Buenos Aires. Retrieved from https://books.google.es/books?hl=es&lr=&id=wqpYiJRI_rIC&oi=fnd&pg=PA5&dq=la+grafologia+infantil&ots=4q-AyrrjHt&sig=WMFJGeTQRjYWOS1WTBCuhpJIU-g#v=onepage&q=la%20grafologia%20infantil&f=false
- Vives Gomila, M. (2005). *Tests proyectivos: aplicación al diagnóstico y tratamientos clínicos*. (Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, Ed.). Barcelona: Universitat de Barcelona. Retrieved from https://books.google.es/books?hl=es&lr=&id=MYm_HJGcUxYC&oi=fnd&pg=PA296&dq=pruebas+proyectivas&ots=F9raJ5R-NB&sig=3ffHckaWY-R0onvGXG-ddhQ-MZ0#v=onepage&q=pruebas%20proyectivas&f=false
- Zamora, M. L. (2006). *Manual de Diagnóstico Infantil por la Escritura*. (E. Lasra, Ed.) (1ª edició).

ANNEXOS

Annex 1. Test de Goodenough

TEST DE GOODENOUGH	
1. PRESENCIA DE CAP-sense contorn no puntua	
2. PRESENCIA DE CAMES-número correcte	
3. PRESENCIA DE BRAÇOS-basta una línia encara que no tingui dits	
4. PRESENCIA DEL TRONC-quelcom, unitat amb ulls	
5. TRONC MÉS AMPLE QUE ALT	
6. ESPATLLES PERFECTAMENT INDICADES	
7. BRAÇOS I CAMES UNITS AL TRONC	
8. BRAÇOS I CAMES PERFECTAMENT UNITS AL TRONC	
9. PRESENCIA DE COLL-no puntua juxtaposició	
10. CONTORN DEL COLL COM A CONTINUACIÓ DEL CAP	
11. PRESENCIA D'ULLS-en perfil val un	
12. PRESENCIA DE NAS-val un orifici	
13. PRESENCIA DE BOCA-puntua que posi alguna cosa	
14. BOCA I NAS EN DUES DIMENSIONS	
15. ORIFICIS DEL NAS INDICATS	
16. CABELLS INDICATS-val ombrejat	
17. CABELL QUE NO EXCEDEIXI EL CAP I NO TRANSPARENT	
18. PRESENCIA DE VESTIT-quelcom, botons, ratlles...	
19. DUES PECES DE VESTIR SENSE TRANSPARENCIES	
20. VESTIT COMPLET-mànigues, pantalons, falda	
21. QUATRE O MÉS PECES DE VESTIR BEN DEFINIDES	
22. VESTIMENTA COMPLETA SENSE INCONGRUÈNCIES	
23. INDICACIÓ DE DITS-quelcom, uns palets	
24. NOMBRE CORRECTE DE DITS-mans amb cinc dits	
25. DETALL DELS DITS-més llargs que amples	
26. POLZE DIFERENCIAT I EN OPOSICIÓ	
27. INDICACIÓ DE LA MÀ DIFERENT A BRAÇ I DITS	
28. ARTICULACIÓ DEL BRAÇ-espalla, colze	
29. ARTICULACIÓ DE LA CAMA-maluc, genoll	
30. CAP PROPORCIONAT-meitat o desena part del tronc	
31. BRAÇOS PROPORCIONATS-com la mida del tronc	
32. CAMES PROPORCIONADES-entre una i mitja el tronc	
33. PEUS PROPORCIONATS-més llargs que amples	
34. BRAÇOS I CAMES EN DUES DIMENSIONS	
35. INDICACIÓ DEL TURMELL-puntua la perspectiva	
36. COORDINACIÓ MOTRIU-traçats fermes i sense creus	

37. COORDINACIÓ MOTRIU MÉS EXIGENT-unions correctes	
38. CONTORN DEL CAP-no oval ni cercle	
39. CONTORN DEL TRONC-més que un cercle o un quadrat	
40. CONTORN DE BRAÇ I CAMES-sense irregularitats	
41. FACCIONS-simetria nas, ulls, boca	
42. PRESÈNCIA D'ORELLES-en perfil val una	
43. RELLES EN PERFECTA POSICIÓ I PROPORCIONADES	
44. DETALLS DE L'ULL-celles, pestanyes...	
45. DETALL DE L'ULL-indicació de la pupil·la	
46. PROPORCIÓ DE L'ULL-en perfil val circular	
47. MIRADA DIRIGIDA ENDAVANT O AL FRONT perfil	
48. PRESÈNCIA DE FRONT I BARBETA-perfil	
49. PROJECCIÓ DEL MENTÓ	
50. PERFIL SENSE MÉS D'UNA ERRADA	
51. PERFIL CORRECTE SENSE CAP ERROR	

Es donarà un punt per cada element coincident amb el dibuix, mai mitjos punts o valoracions inferiors.

TOTAL PUNTS

ABREVIACIONS: COCIENT INTEL·LECTUAL (CI)

EDAT MENTAL (EM)

EDAT CRONOLÒGICA (EC)

FÒRMULA PER TROBAR EL CI:

$$\frac{EM (n^{\circ} \text{ d'anys} \times 12 + n^{\circ} \text{ de mesos})}{EC (n^{\circ} \text{ d'anys} \times 12 + n^{\circ} \text{ de mesos})} \times 100$$

Nota: Per a l'EDAT MENTAL (EM) i l'EDAT CRONOLÒGICA (EC) desglossarem els anys multiplicats per 12 i se li sumen els mesos que sobren. *Exemple: 7 i 9 mesos es posarà 7x12+9.*